

İnsan bu âleme ilim ve duâ vâsıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ - Dos doğru yol ... (Fatıha Suresi: 6.)

Sırat-ı müstakim şecaat, iffet, hikmetin mezcinden ve hülâsasından hasıl olan adl ve adalete işarettir. Şöyle ki:

Tagayyür, inkılap ve felaketlere maruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskan edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin, birincisi, menfaatleri celp ve cezb için kuvve-i şeheviye-i behimiye, ikincisi, zararlı şeyleri def için kuvve-i sebuiye-i gadabiye, üçüncüsü, nef' ve zararlı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için kuvve-i akliye-i melekiyedir.

Lakin, insandaki bu kuvvetlere şeriatça bir had ve bir nihayet tayin edilmişse de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvetlerin herbirisi, tefrit, vasat, ifrat namıyla üç mertebeye ayrılırlar. Mesela, kuvve-i şeheviyenin tefrit mertebesi humuddur ki, ne helale ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi fücurdur ki, namusları ve ırzları payımal etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi ise iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur.

İhtar : Kuvve-i şeheviyenin yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi füruatında da bu üç mertebeye mevcuttur.

Ve keza, kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi, cebanettir ki korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür ki, ne maddi ve ne manevi hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibadlar, tahakkümler, zulümler

Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiylerinden sakınmaktan ibaret olan ve akli olan imani hükümler terbiye ve takviye edilmezse, eserleri ve tesirleri zayıf kalır.

bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u di- niye ve dünyeviyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz.

İhtar : Bu kuvve-i gadabiyenin fûruatında da şu üç mertebenin yeri var- dır.

Ve keza, kuvve-i akliyenin tefrit mertebesi gabavettir ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezendir ki, hakkı batıl, batılı hak suretinde gösterecek kadar aldatici bir zekaya malik olur. Vasat mertebesi ise hikmet- tir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; batılı batıl bilir, içtinap eder.

﴿ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ﴾ - Kime hikmet verilmişse, işte ona pekçok hayır verilmiştir. (Bakar Suresi: 269.)

İhtar: Bu kuvvetin şu üç mertebeye inkısamı gibi, fûruatı da o üç mertebeyi havidir. Mesela, halk-ı ef'al meselesinde Cebr mezhebi ifrattır ki, büt- ün bütün insanı mahrum eder. İtızal mezhebi de tefrittir ki, tesiri insana verir. Ehl-i Sünnet mezhebi vasattır. Çünkü bu mezhep, beyne-beynedir ki, o fiillerin bidayetini irade-i cüz'iyeye, nihayetini irade-i külliyeye veriyor. Ve keza, itikadda da tatil ifrattır, teşbih tefrittir, tevhid vasattır.

Hülasa: Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murad, şu üç mertebedir.

(İşaratül-İcaz, s. 29)

Mukaddeme

Akaidi ve imani hükümleri kavi ve sabit kılmakla meleke haline getiren, ancak ibadettir. Evet, Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret olan ibadetle, vicdani ve akli olan imani hükümler terbiye ve takviye edilmezse, eserleri ve tesirleri zayıf kalır. Bu hale, alem-i İslamın hal-i hazırındaki vaziyeti şahittir.

Ve keza, ibadet, dünya ve ahiret saadetlerine vesile olduğu gibi, maaş ve maade, yani dünya ve ahiret işlerini tanzime sebeptir ve şahsi ve nev'i kemalata vasıttır ve Halıkla abd arasında pek yüksek bir nisbet ve şerefli bir rabıttır.

İbadetin dünya saadetine vesile olduğunu izah eden cihetler:

• Birisi: İnsan, bütün hayvanlardan mümtaz ve müstesna olarak, acip ve latif bir mizaçla yaratılmıştır. O mizaç yüzünden, insanda çeşit çeşit meyil- ler, arzular meydana gelmiştir. Mesela, insan, en müntehap şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, ziynetli şeyleri arzu eder, insaniyete layık bir maişet ve bir şerefle yaşamak ister. Şu meyillerin iktizası üzerine, yiyecek, giyecek ve sair hacetlerini istediği gibi, güzel bir şekilde tedarikinde çok san'atlara ihtiyacı vardır. O san'atlara vukufu olmadığından, ebna-yı cinsiyile teşrik-i mesai etmeye mecbur olur ki, herbirisi, semere-i sa'yiyle arkadaşına müba- dele suretiyle yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını tesviye edebil- sinler.

Fakat insandaki kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabîye, kuvve-i akliye Sani tarafından tahdit edilmediğinden ve insanın cüz-ü ihtiyarisıyla terakkisini temin etmek için bu kuvvetler başıboş bırakıldığından, muamelatta zulüm

ve tecavüzler vukua gelir. Bu tecavüzleri önlemek için, cemaat-i insaniye, çalışmalarının semerelerini mübadele etmekte adalete muhtaçtır.

Lakin her ferdin aklı, adaleti idrakten aciz olduğundan, külli bir akla ihtiyaç vardır ki, fertler, o külli akıldan istifade etsinler. Öyle külli bir akıl da ancak kanun şeklinde olur. Öyle bir kanun, ancak şeriattır.

Sonra, o şeriatin tesirini, icrasını, tatbikini temin edecek bir merci, bir sahip lazımdır. O merci ve o sahip de ancak peygamberdir.

Peygamber olan zatın da, zahiren ve batinen halka olan hakimiyetini devam ettirmek için, maddi ve manevi bir ulviyete ve bir imtiyaza ihtiyacı olduğu gibi, Halıkla olan derece-i münasebet ve alakasını göstermek için de bir delile ihtiyacı vardır. Böyle bir delil de ancak mucizelerdir.

Sonra, Cenab-ı Hakkın emirlerine ve nehiyelerine itaat ve inkıyadı tesis ve temin etmek için, Saniin azametini zihinlerde tesbit etmeye ihtiyaç vardır. Bu tesbit de, ancak akaid ile, yani ahkam-ı imaniyenin tecellisiyle olur. İmani hükümlerin takviye ve inkişaf ettirilmesi, ancak tekrarlar teceddüd eden ibadetle olur.

• İkincisi: İbadet, fikirleri Sani-i Hakime çevirttirmek içindir. Abdin Sani-i Hakime olan teveccühü, itaat ve inkıyadını intaç eder. İtaat ve inkıyad ise, abdi intizam-ı ekmel altına ithal eder. Abdin intizam altına girmeyle ve nizama ittiba etmesiyle, hikmetin sırrı tahakkuk eder. Hikmet ise, kainat sayfalarında parlayan san'at nakışlarıyla tebarüz eder.

• Üçüncüsü: İnsan, santral gibi, bütün hilkatın nizamlarına ve fitratın kanunlarına ve kainattaki nevamis-i İlahiyenin şualarına bir merkezdir. Binaenaleyh, insanın, o kanunlara intisap ve irtibat etmesi ve o namusların eteklerine yapışıp temessük etmesi lazımdır ki, umumi cereyanı temin etsin. Ve tabakat-ı alemde deveran eden dolapların hareketlerine muhalefetle o dolapların çarkları altında ezilmesin. Bu da, ancak o emir ve nevahiden ibaret olan ibadetle olur.

• Dördüncüsü: Emirleri imtisal, nehiyelerden içtinap etmek sayesinde, bir fert, heyet-i içtimaiyede çok mertebelerle nisbet peyda eder ve alakadar olur. Bilhassa ahkam-ı diniye ve mesalih-i umumiye hususunda, bir fert, bir nevi hükmüne geçer. Yani, pek çok hukuklar, haysiyetler, irşadlar, talimler, ıslahlar gibi vazifeler, bir şahsa yüklenir. Eğer o emri imtisal, nevahiden içtinap eden o şahıs olmasa, o vazifeler tamamen payimal olur.

• Beşincisi: İnsan, İslamiyet sayesinde, ibadet saikasıyla bütün Müslümanlara karşı sabit bir münasebet peyda eder ve kavi bir irtibat ve bağlılık elde eder. Bunlar ise, sarsılmaz bir uhuvete, hakiki bir muhabbete sebep olur. Zaten heyet-i içtimaiyenin kemaline ve terakkisine ilk ve en birinci basamaklar, uhuvvetle muhabbettir.

İbadetin şahsi kemalata sebep olduğunun izahı:

İnsan, cismen küçük, zayıf ve aciz olmakla beraber, hayvanattan addedildiği halde, pek yüksek bir ruhu taşıyor. Ve pek büyük bir istidada maliktir. Ve hasredilmeyecek derecede meyilleri vardır. Ve gayr-ı mütenahi emeller sahibidir ve addedilemez fikirleri vardır. Ve gayr-ı mahdud şeheyiye ve

*İbadet, fikirleri
Sani-i Hakime
çevirttirmek
içindir. Abdin
Sani-i Hakime
olan teveccühü,
itaat ve inkıyadını
intaç eder. İtaat ve
inkıyad ise, abdi
intizam-ı ekmel
altına ithal eder.*

Ene, künûz-u
mahfiye olan
esmâ-i İlâhiyenin
anahtarı
olduğu gibi,
kâinatın tılsım-ı
muğlâkının dahi
anahtarı olarak
bir muammâ-i
müşkülküşâdır,
bir tılsım-ı
hayretfezâdır.

gadabiye gibi kuvveleri vardır. Ve öyle acaip bir yaratılışı vardır ki, sanki bütün enva ve aemlere fihriste olarak yaratılmıştır.

İşte, böyle bir insanın o yüksek ruhunu inbisat ettiren, ibadettir. İstidatlarını inkişaf ettiren, ibadettir. Meyillerini temyiz ve tenzih ettiren, ibadettir. Emellerini tahakkuk ettiren, ibadettir. Fikirlerini tevsî' ve intizam altına alan, ibadettir. Peheviye ve gadabiye kuvvelerini had altına alan, ibadettir. Zahiri ve batını uzuvlarını ve duygularını kirleten tabiat paslarını izale eden, ibadettir. İnsanı, mukadder olan kemalatına yetiştiren, ibadettir. Abd ile Mabud arasında en yüksek ve en latif olan nisbet, ancak ibadettir. Evet kemalat-ı beşeriyenin en yükseği, şu nisbet ve münasebettir.

İşaratül- İcaz s. 14

Otuzuncu Söz

Ene ve Zerre'den ibâret bir elif, bir nokta'dır.

Şu Söz İki Maksaddır. Birinci Maksad ene'nin mahiyet ve neticesinden, İkinci Maksad zerre'nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Maksad

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا
وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

(Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik; hepsi de onu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korktular. İnsan ise onu yükledi. Gerçekten insan çok zâlim, çok câhildir. (Ahzâb Sûresi: 72.))

Şu âyetin büyük hazînesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ, tahammülünden çekindiği ve korktuğu emânetin müteaddit vücûhundan bir ferdi, bir vechi, ene'dir. Evet, ene zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar âlem-i insaniyetin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i Tûbâ ile, müthiş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm hakikate girişmeden evvel, o hakikatin fehmini teshîl edecek bir mukaddime beyân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-u mahfiye olan esmâ-i İlâhiyenin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlâkının dahi anahtarı olarak bir muammâ-i müşkülküşâdır, bir tılsım-ı hayretfezâdır. O ene, mahiyetinin bilinmesiyle, o garip muammâ, o acîb tılsım olan ene açılır ve kâinat tılsımını ve âlem-i vücûbun künûzunu dahi açar. Şu meseleye dâir Şemme isminde bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmişiz ki:

Âlemin miftâhı insanın elindedir ve nefesine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emânet cihtiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki, âlemin bütün kapılarını açar; ve öyle tılsımlı bir enâniyet vermiş ki, Hallâk-ı Kâinatın künûz-u mahfiyesini onun ile keşfeder. Fakat ene kendisi de gayet muğlâk bir muammâ

ve açılması müşkül bir tılsımdır. Eğer onun hakiki mahiyeti ve sırr-ı hilkati bilinse, kendisi açıldığı gibi, kâinat dahi açılır. Şöyle ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline, emânet olarak, rubûbiyetinin sıfat ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek, tanıttırarak, işârât ve numûneleri câmi' bir ene vermiştir; tâ ki, o ene bir vâhid-i kıyasî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyasî, bir mevcud-u hakiki olmak lâzım değil. Belki, hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyasî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakiki vücudu lâzım değildir.

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakkın sıfat ve esmâsının mârifeti, enâniyete bağlıdır?

Elcevap: Çünkü, mutlak ve muhît bir şeyin hududu ve nihyeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir sûret ve taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ, zulmetsiz dâimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakiki veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir.

İşte, Cenâb-ı Hakkın, ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfat ve esmâsı muhît, hudutsuz, şeriksiz olduğu için, onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hiss olunmaz. Öyle ise, hakiki nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enâniyet yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhum, bir mâlikîyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer, onunla muhît sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz' eder. "Buraya kadar benim, ondan sonra Onundur" diye bir taksimât yapar. Kendindeki ölçücüklerle onların mahiyetini yavaş yavaş anlar.

Meselâ, daire-i mülkünde mevhum rubûbiyetiyle, daire-i mümkinâta Hâlıkının rubûbiyetini anlar. Ve zâhirî mâlikîyetiyle, Hâlıkının hakiki mâlikîyetini fehmeder ve "Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir" der. Ve cüzî ilmiyle Onun ilmini fehmeder. Ve kisbî sanatçılığıyla O Sâni-i Zülcelâlin ibdâ-i sanatını anlar. Meselâ, "Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim; öyle de, şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş" der. Ve hâkezâ, bütün sıfat ve şuûnât-ı İlâhiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrarlı ahvâl ve sıfat ve hissiyât, enede münderiçtir.

Demek ene, ayna-misâl ve vâhid-i kıyasî ve âlet-i inkişaf ve mânâ-i harfî gibi, mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vücud-u insaniyetin kalın ipinden şuurlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hullesinden ince bir ip ve şahsiyet-i âdemiyyetin kitabından bir elif'tir ki, o elifin iki "yüzü" var.

Biri hayra ve vücuda bakar. O yüz ile yalnız feyze kâbilidir. Vereni kabul eder; kendi icad edemez. O yüzde fâil değil; icaddan eli kısadır.

Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde fâildir, fil sahibidir.

Hem, onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti hayalîyedir. Vücudu o kadar zayıf ve incedir ki, bizzat kendinde hiçbir şeye tahammül edemez ve yüklenemez. Belki, eşyanın derecât ve miktarlarını bildiren mîzanü'l-hararet ve mîzanü'l-hava gibi mîzanlar

Demek ene, ayna-misâl ve vâhid-i kıyasî ve âlet-i inkişaf ve mânâ-i harfî gibi, mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vücud-u insaniyetin kalın ipinden şuurlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hullesinden ince bir ip ve şahsiyet-i âdemiyyetin kitabından bir elif'tir ki, o elifin iki "yüzü" var.

Ene ince bir elif,
bir tel, farazî bir
hat iken, mahiyeti
bilinmezse,
tesettür toprağı
altında neşv
ü nemâ bulur,
gittikçe kalınlaşır,
vücut-u insanın
her tarafına
yayılır, koca bir
ejderha gibi,
vücut-u insanı
bel' eder.

nevinden bir mîzandır ki, Vâcibü'l-Vücutun mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mîzandır.

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve izan eden ve ona göre hareket eden, ^۳فَدَّ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا - Nefsini günahlardan arındıran kurtuluşa ermiştir. (Şemsi Sûresi: 9.) beşâretinde dahil olur. Emâneti bihakkin edâ eder ve o enenin dürbünüyle, kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür. Ve âfâkî mâlûmât nefse geldiği vakit, enede bir musaddık görür; o ulûm, nur ve hikmet olarak kalır, zulmet ve abesiyete inkılâb etmez. Vaktâ ki, ene, vazifesini şu sûretle ifâ etti; vâhid-i kıyasî olan mevhum rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder, وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ لَهُ الْمُلْكُ لَهُ الْمُلْكُ (Mülk Onun, hamd Onun, hüküm Onundur ve Ona döndürüleceksiniz.)der; hakiki ubûdiyetini takınır, makam-ı ahsen-i takvîme çıkar. Eğer o ene, hikmet-i hilkatini unutup, vazife-i fitriyesini terk ederek kendine mânâ-i ismiyle baksa, kendini mâlik itikad etse, o vakit emânete hıyânet eder, وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْهَا - Nefsini günaha daldıran da hüsrâna uğramıştır. (Şems Sûresi: 10.) altında dahil olur. İşte, bütün şirkleri ve şerleri ve dalâletleri tevliid eden enâniyetin şu cihetindedir ki, semâvât ve arz ve cibâl tedehhüş etmişler, farazî bir şirkten korkmuşlar.

Evet, ene ince bir elif, bir tel, farazî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse, tesettür toprağı altında neşv ü nemâ bulur, gittikçe kalınlaşır, vücut-u insanın her tarafına yayılır, koca bir ejderha gibi, vücut-u insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifiyle âdetâ ene olur. Sonra, nevin enâniyeti de bir asabiyet-i neviye ve milliyetle o enâniyete kuvvet verip, o ene, o enâniyet-i neviyeye istinat ederek, şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâlin evâmirine karşı mübâreze eder. Sonra, kıyas-ı binnefs sûretiyle herkesi, hattâ her şeyi kendine kıyas edip Cenâb-ı Hakkın mülkünü onlara ve esbâba taksim eder; gayet azîm bir şirke düşer, إِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ - Muhakkak ki şirk pek büyük bir zulümdür. (Lokman Sûresi: 13.) meâlini gösterir. Evet, nasıl mîrî malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hazır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabul ile hazmedebilir; öyle de, "Kendime mâlikim" diyen adam, "Her şey kendine mâliktir" demeye ve îtikad etmeye mecburdur.

İşte, ene, şu hâinâne vaziyetinde iken, cehl-i mutlaktır. Binler fününu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü, duyguları, efkârları, kâinatın envar-ı mârifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandırarak ve idâme edecek bir madde bulmadığı için, sönerler. Gelen Her şey, nefsindeki renkler ile boyalanır.

Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka sûretini alır. Çünkü, şu haldeki enenin rengi, şirk ve ta'tildir, Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat parlak âyetlerle dolsa, o enedeki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez. On Birinci Sözde, mahiyet-i insaniyenin ve mahiyet-i insaniyedeki enâniyetin, mânâ-i harfi cihetiyle ne kadar hassas bir mîzan ve doğru bir mikyas ve muhît bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi' bir ayna ve kâinata güzel bir takvîm, bir rûznâme olduğu, gayet katî bir sûrette

tafsil edilmiştir. Ona mürâcaat edilsin. O Sözdeki tafsilâta iktifâen kısa keserek, mukaddimeye nihayet verdik. Eğer mukaddimeyi anladınsa, gel, hakikate giriyoruz.

İşte, bak: Âlem-i insaniyette, zaman-ı âdemden şimdiye kadar iki cereyân-ı azîm, iki silsile-i efkâr, her tarafta ve her tabaka-i insaniyede dal budak salmış: İki şecere-i azîme hükmünde, biri silsile-i nübüvvet ve diyânet, diğeri silsile-i felsefe ve hikmet; gelmiş, gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizâc ve ittihad etmiş ise, yani silsile-i felsefe silsile-i diyânete dehâlet edip itaat ederek hizmet etmişse, âlem-i insaniyet parlak bir sûrette, bir saadet, bir hayat-ı içtimâiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise, bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyânet etrafına toplanmış ve şerler ve dalâletler felsefe silsilesinin etrafına cem' olmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşelerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte, diyânet silsilesine itaat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum sûretini alıp, şirk ve dalâlet zulümâtını etrafına dağıtır. Hattâ, kuvve-i akliye dalında, dehriyyun, maddiyyun, tabiiyyun meyvelerini beşer aklının eline vermiş. Ve kuvve-i gadabiye dalında Nemrudları, Firavunları, Şeddadları Hâşiye (Hâşiye Evet, Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren eski Mısır ve Babil'in, ya sihir derecesine çıkmış, veyahut hususi olduğu için etrafında sihir telâkkî edilen eski felsefeleri olduğu gibi, âliheleri eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnâmı tevlid eden felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip, kendi başına musallat eder.) beşerin başına atmış. Ve kuvve-i şehevîye-i behîmiye dalında âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâvâ edenleri semere vermiş, yetiştirmiş. O şecere-i zakkumun menşei ile, silsile-i nübüvvetin-ki, bir şecere-i tûbâ-i ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin küre-i zeminin bağında mübârek dalları, kuvve-i akliye dalında enbiyâ ve mürselîn ve evliyâ ve siddîkîn meyvelerini yetiştirdiği gibi, kuvve-i dâfia dalında âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren ve kuvve-i câzibe dalında hüsn-ü sûret ve ismetli cemâl-i sûret ve sehâvet ve keremnâmdarlar meyvesini yetiştiren ve beşer nasıl şu kâinatın en mükemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber, enenin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe've medâr, esaslı bir çekirdek olarak enenin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Enenin bir vechini nübüvvet tutmuş gidiyor, diğeri vechini felsefe tutmuş geliyor.

Nübüvvetin vechi olan birinci vecih ubûdiyet-i mahzânın menşeidir. Yani, ene kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir; yani başkasının mânâsını taşıyor fehmeder. Vücudu, tebeîdir; yani, başka birisinin vücudu ile kâim ve icadıyla sabittir îtikad eder. Mâlikiyeti, vehmiyedir; yani, kendi Mâlikinin izni ile sûri, muvakkat bir mâlikiyeti vardır bilir. Hakikati, zilliyedir; yani, hak ve vâcib bir hakikatin cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zıllıdır. Vazifesi ise kendi Hâlıkının sıfât ve şuûnâtına mikyas ve mîzan olarak, şuurkârâne bir hizmettir.

İşte, diyânet silsilesine itaat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum sûretini alıp, şirk ve dalâlet zulümâtını etrafına dağıtır.

İşte, diyânete itaat
etmeyen felsefenin
böyle yolu
şaşırdığı içindir
ki, ene kendi
dizginini eline
almış, dalâletin
her bir nevine
koşmuş. İşte şu
vecihteki enenin
başı üstünde bir
şecere-i zakkum
neşv ü nemâ
bulup âlem-i
insaniyetin
yarısından
fazlasını kaplamış.

İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiyâ ve evliyâ, eneye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-Mülke teslim etmişler ve hükmetmişler ki, o Mâlik-i Zülcelâlin ne mülkünde, ne rubûbiyetinde, ne ulûhiyetinde şerik ve nazîri yoktur, muîn ve vezire muhtaç değil. Her şeyin anahtarı Onun elindedir; her şeye kâdir-i mutlak. Esbâb bir perde-i zâhiriyledir; tabiat bir şeriat-ı fitriyesidir ve kanunlarının bir mecmûasıdır ve kudretinin bir mistârıdır.

İşte, şu parlak nurânî, güzel yüz, hayattar ve mânidar bir çekirdek hükümüne geçmiş ki, Hâlık-ı Zülcelâl, bir şecere-i tûba-i ubûdiyeti, ondan halk etmiştir; ki, onun mübârek dalları âlem-i beşeriyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulümâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzi felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber, bir ademistan olmadığını belki istikbâle ve saadet-i ebediyeye atlamak için ervâh-ı âflîne bir medâr-ı envar ve muhtelif basamaklı bir mi'rac-ı münevver ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristânı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

İkinci vecih ise, felsefe tutmuştur. Felsefe ise, eneye mânâ-i ismiyle bakmış. Yani, "Kendi kendine delâlet eder" der; mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, hükmeder. Vücudu aslı, zâtı olduğunu telâkki eder. Yani, "Zâtında bizzat bir vücudu vardır" der; bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakiki mâliktir zum eder. Onu bir hakikat-i sabite zanneder. Vazifesini, hubb-u zâtından neşet eden bir tekemmül-ü zâtı olduğunu bilir ve hâkezâ, çok esâsât-ı fâsidede mesleklerini binâ etmişler. O esâsât ne kadar esassız ve çürük olduğunu sâir risâlelerimde ve bilhassa Sözlerde, hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözlere katı ispat etmişiz. Hattâ, silsile-i felsefenin en mükemmel fertleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun ve Aristo, İbn-i Sînâ ve Farâbî gibi adamlar, "İnsaniyetin gayetü'l-gâyâtı, teşebbüh-ü bilvâcib'dir, yani Vâcibü'l-Vücuda benzemektir" deyip, Firavunâne bir hüküm vermişler ve enâniyeti kamçılıyıp, şirk derelerinde serbest koşturarak, esbâbperest, sanemperest, tabiatperest, nücumperest gibi çok enva-ı şirk târifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esâsında münderiç olan acz ve zaaf, fakr ve ihtiyaç, naks ve kusur kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükrün geniş kapısını bulamamışlar.

Nübüvvet ise, "Gâye-i insaniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı İlahiye ile ve secâyâ-i hasene ile tahallük etmekle beraber aczini bilip kudret-i İlahiye ilticâ, zaafını görüp kuvvet-i İlahiye istinat, fakrını görüp rahmet-i İlahiye itimad, ihtiyacını görüp gnâ-i İlahiyeden istimdâd, kusurunu görüp afv-ı İlahiye istiğfar, naksını görüp kemâl-i İlahiye tesbihan olmaktır" diye, ubûdiyetkârâne hükmetmişler. İşte, diyânete itaat etmeyen felsefenin böyle yolu şaşırdığı içindir ki, ene kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nevine koşmuş. İşte şu vecihteki enenin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup âlem-i insaniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte, o şecerenin kuvve-i şehevîye-i behîmiye dalında beşerin enzârına verdiği meyveler ise, esnâmlar ve âlihelerdir. Çünkü, felsefenin esâsında, kuvvet müstahsendir; hattâ, "Elhükümü lilgâlip," bir düsturudur. "Galebe edende bir kuvvet var"; "Kuvvette hak vardır" der. Hâşiye 1 Zulmü mânen alkışlamış, zâlimleri teşcî etmiştir ve cebbârları ulûhiyet dâvâsına sevk etmiştir.

Hem, masnu'daki güzelliği ve nakıştaki hüsnü masnu ve nakşa mal edip, Sâni' ve Nakkaşın mücerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nispet etmeyerek, "Ne güzel yapılmış" yerine, "Ne güzeldir" der; perestîşe lâiyk bir sanem hükümüne getirir. Hem, herkese satılan müzahraf, hodfüruş, gösterici, riyâkâr bir hüsnü istihsan ettiği için, riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri kendi âbidlerine âbide Hâşiye 2 yapmıştır.

O şecerenin kuvve-i gadabiye dalında, biçare beşerin başında küçük büyük Nemrudlar, Firavunlar, Şeddadlar meyvelerini yetiştirmiş; kuvve-i akliye dalında, âlem-i insanîyetin dimâğına dehriyyun, maddiyyun, tabiiyyun gibi meyveleri vermiş, beşerin beynini bin parça etmiştir.

Şimdi, şu hakikati tenvir için felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden neşet eden neticeleriyle, silsile-i nübüvvetin esâsât-ı sâdıkasından tevellüd eden neticelerinin binler muvâzenesinden, numûne olarak üç dört misâl zikrediyoruz.

Sözler. S. 495-499

Üçüncü Mesele

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (And olsun ki biz Âdemoğullarını şan ve şeref sahibi kıldık." İsrâ Sûresi, 17:70.)âyetinin إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (Gerçekten insan çok zalim, çok cahildir." Ahzâb Sûresi, 33:72.) âyetiyle veç-i tevfi ki nedir?

Elcevap: On Birinci Sözde ve Yirmi Üçüncü Sözde ve Yirmi Dördüncünün Beşinci Dalının İkinci Meyvesinde izahı vardır. Sırr-ı icmâlîsi budur ki:

Cenâb-ı Hak, kemâl-i kudretiyle, nasıl birtek şeyden çok şeyleri yapıyor, çok vazifeleri gördürüyor, bir sayfada bin kitabı yazıyor. Öyle de, insanı, pek çok envâ yerinde bir nev-i câmi halk etmiş. Yani, bütün envâ-ı hayvânâtın muhtelif derecâtı kadar, birtek nevi olan insan ile o vezâifî gördürmek irade etmiş ki, insanların kuvâlarına ve hissiyatlarına fitraten bir had bırakmamış, fitrî bir kayıt koymamış, serbest bırakmış. Sair hayvânâtın kuvâları ve hissiyatları mahduttur, fitrî bir kayıt altındadır. Halbuki insanın her kuvâsı, hadsiz bir mesafede cevelân eder gibi, gayr-ı mütenâhi cânibine gider. Çünkü insan, Hâlık-ı Kâinatın esmâsının nihayetsiz tecellilerine bir ayna olduğu için, kuvâlarına nihayetsiz bir istidat verilmiş.

Meselâ, insan, hırs ile, bütün dünya ona verilse, Hel min mezîd (daha yok mu?) diyecek. Hem, hodgâmlığıyla, kendi menfaatine binler adamın zararını kabul eder. Ve hâkezâ, ahlâk-ı seyyiede hadsiz derecede inkişâfları olduğu ve Nemrudlar ve Firavunlar derecesine kadar gittikleri ve syga-i mübalâğa ile "zalûm" olduğu gibi, ahlâk-ı hasenede dahi hadsiz bir

Cenâb-ı Hak, kemâl-i kudretiyle, nasıl birtek şeyden çok şeyleri yapıyor, çok vazifeleri gördürüyor, bir sayfada bin kitabı yazıyor. Öyle de, insanı, pek çok envâ yerinde bir nev-i câmi halk etmiş.

İnsan şu kâinat
ağacının en son
ve en cemiyetli
meyvesi,
Ve hakikat-ı
Muhammediye
Aleyhissalâtü
Vesselâm cihetiyle
çekirdek-i aslîsi,
Ve kâinat
Kur'ân'ının âyet-i
kübrası.

terakkiyâta mazhar olur, enbiya ve siddikîn derecesine terakki eder. Hem insan, hayvanların aksine olarak, hayata lâzım herşeye karşı cahildir, herşeyi öğrenmeye mecburdur. Hadsiz eşyaya muhtaç olduğu için, sıyga-i mübalâğa ile, "cehûl"dür. Hayvan ise, dünyaya geldiği vakit hem az şeylere muhtaç, hem muhtaç olduğu şeyleri bir iki ayda, belki bir iki günde, Bazen bir iki saatte bütün şerâit-i hayatını öğrenir. Gûya bir başka âlemde tekemmül etmiş, öyle gelmiş. İnsan ise, bir iki senede ancak ayağa kalkar, on beş senede ancak menfaat ve zararı fark eder. İşte, cehûl mübalâğası buna da işaret eder.

(Mektubat, s. 319)

Hem madem gözümüzle görüyoruz ve aklımızla anlıyoruz ki;
İnsan şu kâinat ağacının en son ve en cemiyetli meyvesi,
Ve hakikat-ı Muhammediye Aleyhissalâtü Vesselâm cihetiyle çekirdek-i aslîsi,
Ve kâinat Kur'ân'ının âyet-i kübrası,
Ve İsm-i âzamı taşıyan âyetü'l-kürsîsi,
Ve kâinat sarayının en mükerrem misafiri,
Ve o saraydaki sair sekenelerde tasarrufa mezun en faal memuru,
Ve kâinat şehrinin zemin mahallesinin bahçesinde ve tarlasında, varidat ve sarfiyatına ve zer' ve ekilmesine nezarete memur,
Ve yüzer fenler ve binler san'atlarla teçhiz edilmiş en gürültülü ve mes'uliyetli nâzırı,
Ve kâinat ülkesinin arz memleketinde, Padişah-ı Ezel ve Ebedin gayet dikkat altında bir müfettişi, bir nevi halife-i arzı,
Ve cüz'î ve küllî harekâtı kaydedilen bir mutasarrıfı,
Ve semâ ve arz ve cibâlin kaldırmasından çekindikleri emanet-i kübrâyı omuzuna alan,
Ve önüne iki acip yol açılan, bir yolda zihayatın en bedbahtı ve diğerinde en bahtıyarı,
Çok geniş bir ubudiyetle mükellef bir abd-i küllî,
Ve Kâinat Sultanının İsm-i âzamına mazhar ve bütün esmâsına en câmi bir aynası, ve hitabât-ı Sübhâniyesine ve konuşmalarına en anlayışlı bir muhatab-ı hassı,
Ve kâinatın zihayatları içinde en ziyade ihtiyaçlısı,
Ve hadsiz fakıryla ve acziyle beraber hadsiz maksatları ve arzuları ve nihayetsiz düşmanları ve onu inciten zararlı şeyleri bulunan bir biçare zihyatı,
Ve istidatça en zengini,
Ve lezzet-i hayat cihetinde en müteallimi ve lezzetleri dehşetli elemlemlerle âlûde,
Ve bekaya en ziyade müştak ve muhtaç ve en çok lâıyk ve müstehak ve devamı ve saadet-i ebediyeyi hadsiz dualarla isteyen ve yalvaran ve bütün dünya lezzetleri ona verilse, onun bekaya karşı arzusunu tatmin etmeyen,
Ve ona ihsanlar eden Zâtı perestîş derecesinde seven ve sevdiren ve sevilen çok hârîka bir mu'cize-i kudret-i Samedâniye ve bir acûbe-i hilkat,

Ve kâinatı içine alan ve ebede gitmek için yaratıldığına bütün cihazat-ı insaniyesi şahadet eden, böyle yirmi külli hakikatlerle Cenâb-ı Hakkın Hak ismine bağlanan, Ve en küçük zihayatın en cüz'î ihtiyacını gören ve ni yazını işiten ve fiilen cevap veren Hafız-i Zülcelâlin Hafız ismiyle müte-madiyen amelleri kaydedilen ve kâinatı alâkadar edecek ef'âlleri o ismin kâtibîn-i kiramlarıyla yazılan ve herşeyden ziyade o ismin nazar-ı dikka-tine mazhar bulunan bu insanlar, elbette ve elbette ve herhalde ve hiçbir şüphe getirmez ki, bu yirmi hakikatın hükmüyle, insanlar için bir haşır ve neşir olacak ve Hak ismiyle evvelki hizmetlerinin mükâfatını ve kusuratu-nın mücazâtını çekecek ve Hafız ismiyle cüz'î-küllî kayd altına alınan her amelinden muhasebe ve sorguya çekilecek ve dâr-ı bekada saadet-i ebe-diye ziyafetgâhının ve şekavet-i daime hapishanesinin kapıları açılacak ve bu âlemde çok tâifelere kumandanlık yapan ve karışan ve bazan karıştıran bir zabıt, toprağa girip her amelinden sual olunmamak ve uyandırılmamak üzere yatıp saklanmayacaktır.

(Asa-yı Musa, s. 34)

Eğer biz ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemalâtını ef'âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri elbette cemaatlerle İslâmiyete girecekler. Belki, küre-i arzın bazı kıt'aları ve devletleri de İslâmiyete deha-let edecekler.

(Emirdağ Lahikası, s. 369.)

İnsanlar, insana verilen cihazat-ı mânevîyeyi, eğer nefsin ve dünya-nın hesabıyla istimal etse ve dünyada ebedî kalacak gibi gafilâne davran-sa, ahlâk-ı rezileye ve israfat ve abesiyete medar olur. Eğer hafiflerini dün-ya umuruna ve şiddetlilerini vezâif-i uhrevîyeye ve mânevîyeye sarf etse, ahlâk-ı hamîdeye menşe, hikmet ve hakikate muvafık olarak saadet-i dâreyne medar olur.

(Mektubat, 37.)

Bütün ihtilâlât ve fesadın asıl madeni ve bütün ahlâk-ı rezilenin muhar-rik ve membaı, tek iki kelimedir.

Birinci kelime: “Ben tok olsam, başkası açlıktan ölse bana ne.”

İkinci kelime: “İstirahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim.”

Birinci kelimenin ırkını kesecek tek bir devâsı var ki, o da vücub-u zekâttır. İkinci kelimenin devâsı hurmet-i ribâdır. Adalet-i Kur'âniye Âlem kapısında durup, ribâyâ “Yasaktır, girmeye hakkın yoktur” der. Beşer bu emri dinlemedi, büyük bir sille yedi. Daha müthişini yemeden dinlemeli.

(Mektubat, 456.)

Üçüncü Lem'a:

Bak şu kâinat-ı seyyâlede, şu mevcudât-ı seyyârede cevelân eden zihayatlara. Göreceksin ki bütün zihayatlardan her bir zihayat üstün-de Hayy-ı Kayyûmun koyduğu çok hâtemleri vardır. O hâtemlerden bir hâtemi şudur ki:

O zihayat, meselâ şu insan, âdetâ kâinatın bir misâl-i musağğarı, şecere-i hilkatın bir semeresi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi ki, envâ-ı âlemin

*Eğer biz ahlâk-ı
İslâmiyenin
ve hakaik-i
imaniyenin
kemalâtını
ef'âlimizle izhar
etsek, sair dinlerin
tâbileri elbette
cemaatlerle
İslâmiyete
girecekler. Belki,
küre-i arzın
bazı kıt'aları
ve devletleri de
İslâmiyete dehalet
edecekler.*

ekser numûnelerini câmi'dir. Güyâ o zihayat bütün kâinattan gayet hassas mîzanlarla süzölmüş bir katredir. Demek şu zihayati halk etmek ve ona Rab olmak, bütün kâinatı kabza-i tasarrufunda tutmak lâzım gelir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamış ise anlarsın ki, bir kelime-i kudreti, meselâ, bal arısını ekser eşyaya bir nevi küçük fihriste yapmak; ve bir sayfada, meselâ, insanda şu kitâb-ı kâinatın ekser meselelerini yazmak; hem, bir noktada, meselâ, küçücük incir çekirdeğinde koca incir ağacının programını derc etmek; ve bir harfte, meselâ, kalb-i beşerde şu âlem-i kebirin safahâtında tecellî ve ihâta eden bütün esmânın âsârını göstermek; ve bir mercimek tanesi kadar mevkî tutan kuvve-i hâfıza-i insaniyede bir kütüphâne kadar yazı yazdırmak; ve bütün hâdisât-ı kevnîyenin mufassal fihristesini o kuvvecikte derc etmek, elbette ve elbette Hâlık-ı Küll-i Şeye has ve bu kâinatın Rabb-i Zülcelâline mahsus bir hâtemdir.

İşte, zihayat üstünde olan pek çok Hâtem-i Rabbânîden bir tek hâtem, böyle nurunu gösterse ve onun âyâtını şöyle okuttursa, acaba birden bütün o hâtemlere bakabilsen, görebilsen, **مَنْ اخْتَفَى بِشِدَّةِ الظُّهُورِ** demeyecek misin?

(Sözler, s.265)